

ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ 1824

(Καταστροφή του Ραδοβυζίου κα τῶν Τζουμέρκων)

ΔΗΜΗΤΡ. Φ. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

Τὴν 25ην Δεκεμβρίου 1822, οἱ πολιορκουῦντες τὸ Μεσολόγγι στρατηγοὶ τῆς Τουρκίας, Ὁμέρ Βρυώνης καὶ Σκόνδρα Πασᾶς, λόγω τῆς σθεναρᾶς ἀμύνης τὴν ὁποίαν ἀντέταξεν, τὴν πρωΐαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἡ Φρουρά του καὶ τοῦ ἐνσκύφαντος βαρυτάτου χειμῶνος, ἠναγκάσθησαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ κέντρα ἀπ' ὅπου εἶχον ἐκστρατεύσει. Καὶ ὁ μὲν Σκόνδρα Πασᾶς ἐπιχειρήσας, μὲ στρατεύμα 3000 ἀνδρῶν νὰ ἐπανέλθῃ μέσῳ Ἀγρᾶφων εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἀνετράπη καὶ διεσκορπίσθη εἰς θέσιν «Σοβολάκου» Εὐρυτανίας ὑπὸ τοῦ ἀρματολοῦ τῶν Ἀγρᾶφων Γεωργίου Καραϊσκάκη, ὁ δὲ Ὁμέρ Βρυώνης εἰς τὴν προσπάθειαν του νὰ φθάσῃ εἰς τὸ Καρβασαράν εἶχεν μεγάλας ἀπωλείας κατὰ τὸ πέρασμα τοῦ ποταμοῦ Ἀχελῷου εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Λεπενούς. Ἔτσι ἀποδεκατισμένοι ἀμφότεροι οἱ στρατοὶ εἰς κακὴν κατάστασιν ἔφθασαν κατὰ τὸ τέλος Ἰανουαρίου 1823 εἰς τὸν Καρβασαράν διὰ νὰ μεταβοῦν ἐν συνεχείᾳ εἰς Πρέβεζαν. Κατόπιν αὐτοῦ, καθ' ὅλον τὸν χρόνον τοῦ 1823 καὶ ὅλην σχεδὸν τὴν περίοδον τοῦ ἐπομένου ἔτους ἡ Αἰτωλοακαρνανία ἔμεινε ἐλευθέρᾳ μὲ ἐξαιρέσιν τὴν κωμόπολιν τοῦ Καρβασαρά τὴν ὁποίαν ἐκράτει Ἀλβανικὴ φρουρὰ τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη καὶ τοῦ φρουρίου τῆς Ναυπάκτου, ἄλλῃ τουρκικὴ φρουρὰ τῶν Πασάδων τῆς Πελοποννήσου. Ἦτο ἐπόμενον εἰς τὰ ἀπελευθερωθέντα τμήματα τῆς Αἰτωλοακαρνανίας νὰ συγκεντρωθοῦν ὅλα τὰ στρατεύματα τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἠπείρου τῶν Ἀγρᾶφων μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν ἀρματολῶν τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ τῶν Τρικάλων, οἱ πρόσφυγες ἐκ τῶν περιφερειῶν αὐτῶν ὡς καὶ διάφοροι καταδιωκόμενοι ἀγωνισταὶ ἐξ Ἀρτης, Ἰωαννίνων καὶ Πρεβέζης. Ἡ Αἰτωλοακαρνανία δοκιμασθεῖσα κατὰ τὰ δύο πρῶτα χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς πολέμους, τὰς διαρπαγὰς, τὰς καταστροφὰς, τώρα κατὰ τὴν περίοδον τοῦ 1823 ἦτο ἀδύνατον νὰ κρατήσῃ τὸ βάρος τῶν προσφύγων καὶ τὴν πίεσιν μεγάλου ἀριθμοῦ στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα καὶ τὰ σπίτια τῶν κατοίκων κατέλαβον διὰ νὰ μένουν καὶ ἀπὸ τὸ ὀλίγον ψωμί των ἐζήτουν μερίδιον. Καὶ τὸ βάρος αὐτὸ καθημερινῶς ἠύξανε δεδομένου ὅτι πολλοὶ νέοι ἄνδρες ἐξ ἄλλων περιφερειῶν, ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ πολέμου, εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν κατέφθανον καὶ ἐζήτουν νὰ καταταγοῦν εἰς τὰ Σώματα τῶν ἐκεῖ ὀπλαρχηγῶν. Ἔτσι τὸ ἐπισιτιστικὸν πρόβλημα συνεχῶς ἐμεγάλωνε καὶ οἱ κάτοικοι ὑποχρεωμένοι εἰς εἰσφοράς διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου, ἦτο πλέον ἐκ τῶν πραγμάτων ἀδύνατον νὰ ικανοποιήσουν τὴν ὑπὸ τῆς Διοικήσεως ἐπιβληθεῖσαν ὑποχρέωσιν αὐτήν.

Σώματα τῶν διαφόρων ὀπλαρχηγῶν τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐστρατοπεδεύμενα εἰς διαφόρους περιοχὰς τῆς Αἰτωλοακαρνανίας ἦσαν τοῦ Γεωργίου Τσόγκα, Στάθη Κατσικογιάννη, Δημητρίου Μακρῆ, Κώστα Σιαφάκα, Ἀνδρέου Ἰσκιου, Κώστα Οἰκονόμου, Γεωργίου Ἀραπογιάννη, Ἀναστασίου Μόστρα, Βασιλείου

Συρεπίσιου, τῶν Σουλιωτῶν, τοῦ Μπότσαρη εἰς τὸ Μεσολόγγι καὶ τῶν Τζαβελαιῶν εἰς τὸ Αἰτωλικόν. Ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνταποκριθῇ ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν πληρωμὴν μισθῶν τόσο μεγάλου ἀριθμοῦ στρατιωτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὰς δαπάνας διατροφῆς των. Ἔτσι ἡ πίεσις ἐπὶ τῶν κατοίκων τῶν ὁποίων τὰ εἰσοδήματα ἀπὸ μίαν καταστρεμμένην οἰκονομίαν δὲν ἔφθανον οὐδὲ τὰς οἰκογενείας των νὰ διαθρέψουν, καθημερινῶς ἠϋξανε. Οἱ κάτοικοι τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Αἰτωλικοῦ δὲν ἠδύναντο ἄλλο νὰ ἀνθέξουν καὶ διεμαρτύροντο εἰς τὸν Μαυροκορδάτον. Ἀλλὰ πῶς νὰ ἀπομακρυνθοῦν οἱ Μποτσαραῖοι ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι καὶ οἱ Τζαβελλαῖοι ἀπὸ τὸ Αἰτωλικόν οἱ ὁποῖοι διετήρουν στρατὸν μισθοφορικόν καὶ εἶχον μαζὶ καὶ τὰς οἰκογενείας των ; Ἡθελον αὐτοί, ὅσον καὶ οἱ ἄλλοι, τοὺς μισθοῦς των, τοὺς ὁποίους ὤφειλε ἡ Διοίκησις, ἀλλὰ χρήματα δὲν ὑπῆρχον. Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1823 ἡ κατάστασις εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν ἐπεδεινώθη καὶ ἔπρεπε νὰ εὐρεθῇ κάποια διέξοδος διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ τόπος. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἀπὸ τὴν ἀνάγκην εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκοντο, στρατιῶται καὶ πρόσφυγες, ἐλάμβανον χώραν, διαρπαγαί, κλοπαὶ κ.λπ. Τότε ἀποφασίζεται νὰ συγκληθῇ μία γενικὴ συνέλευσις τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ τῶν διαφόρων ἐπιτρόπων ὅλων τῶν περιφερειῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος διὰ νὰ ἐξετάσῃ κυρίως τὸ ζήτημα αὐτό, ὅσον καὶ ἄλλα θέματα τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ συνέλευσις ὠρίσθη νὰ γίνῃ τὴν 17ην Δεκεμβρίου ἰδίου ἔτους εἰς τὸ Αἰτωλικόν καὶ ἐγκαίρως ἐκλήθησαν ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θὰ ἐλάμβανον μέρος εἰς αὐτήν. Ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἄρτης ἐκλήθησαν ὁ Ἀνατάσεως Μόστρας καὶ ὁ Γενικὸς ἐπίτροπος τοῦ ἐλευθέρου μέρους τοῦ Ροδοβυζίου, Ἀναγνώστης Λαβδαριάς.

Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς συνελεύσεως ἔφθασε ἀπὸ τὸ Ναύπλιον, ὅπου ἀπουσίαζε καὶ ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Φαίνεται ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε συλλάβει κατὰ νοῦν σχέδιον ἀνακουφίσεως τῆς Αἰτωλοακαρνανίας ἀπὸ τὰ πολλὰ στρατεύματα τὰ ὁποῖα εἶχον συγκεντρωθῆ ἐκεῖ καὶ τοῦτο εἶχε ἀρχίσει νὰ ψιθυρίζεται καὶ νὰ συζητεῖται πρὶν ἀκόμη συγκεντρωθῶν οἱ ὀπλαρχηγοὶ καὶ οἱ διάφοροι πληρεξούσιοι διὰ τὴν συνέλευσιν. Κατ' αὐτό, τὸ ὁποῖον καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἄφηκε νὰ διαρρέῃ, ἐτοιμάζετο ἐκστρατεία κατὰ τοῦ φρουρίου τῆς Ναυπάκτου ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Λόρδου Βύρωνος. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς γνωρίζοντας τὰ πράγματα, τὸ σχέδιον τοῦτο τὸ ὁποῖον συνέλαβεν ὁ Μαυροκορδάτος, ἀπὸ συμφώνου μὲ τοὺς φίλους του ὀπλαρχηγούς, ἐφαίνετο ὅτι ἐκάλυπτε ἄλλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Ἄρτης καὶ ἰδίως τῶν περιοχῶν Ροδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων. Τὴν ἐκστρατείαν αὐτήν, πατρίδα τοῦ Γώγου Μπακόλα, Γεωργίου Καραϊσκάκη, ἀδελφῶν Κουτελίδα συγγενῶν τῶν Μπακόλα Καραϊσκάκη, εὐχαρίστως τὴν ἐδέχοντο οἱ Γεώργιος Τσόγκας ἐπιδιώκων νὰ ἀδυνατίσῃ τὴν δύναμιν τοῦ ἐκ Βάλτου ὀπλαρχηγοῦ Ἀνδρέου Ἰσκου γείτονος τοῦ Ροδοβυζίου, ὁ Γιαννάκης Ράγκος ἐχθρὸς τοῦ Καραϊσκάκη ἀφ' ὅτου τὸν ἐξεδίωξε ἀπὸ τὰ Ἄγραφα διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ ἐκεῖνος ὡς ἀρματολὸς των, ὁ ἐκ Σκουληκαριᾶς Κώστας Οἰκονόμου τοπικὸς ἀντίπαλος τοῦ Μπακόλα, ὁ Νότης Μπότσαρης διότι ὁ Μπακόλας κατὰ τὸ 1813 εἶχε σκοτώσει τὸν ἀδελφόν του Κίτσον εἰς τὴν Ἄρταν, καὶ ὁ Νικόλαος Στουρνάρης χρηματίσας ἀρματολὸς Ἀσπροποτάμου καὶ ἐκ τῶν στενῶν φίλων τοῦ Μαυροκορδάτου.

Ἐπὶ πλέον μερικοὺς ὀπλαρχηγούς τῆς Ἀκαρνανίας ὅπως τὸν Γ. Τσόγκαν, Γιαννάκην Ράγκον, τοὺς ἠνώχλει ἡ δόξα τοῦ Καραϊσκάκη εἰς τὸ Σοβολάκο, τὸν Ἰανουάριον τοῦ ἰδίου ἔτους ὅταν ἐκεῖνος μὲ δύναμιν 500 ἀνδρῶν διεσκόρπισε τὴν στρατιὰν τοῦ Σκόνδρα Πασᾶ, ἐκ 3000 ἀνδρῶν καὶ τὴν ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Καρβασαράν. Εἰς τὸ Αἰτωλικόν εἶχε φθάσει κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς συνελεύσεως ἐκ Κεφαλληνίας καὶ ὁ Γ. Καραϊσκάκης κατόπιν ἀδείας τοῦ Μαυροκορδάτου, χωρὶς νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ λάβῃ μέρος εἰς αὐτήν. Κύριον θέμα τῆς συνελεύσεως, ὅπως γράφομεν, ἦτο ἡ περιστολὴ τῶν δαπανῶν διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῆς εἰς ἄνδρας δυνάμεως ἐκάστου ὀπλαρχηγοῦ, εἰς τρόπον ὥστε ἡ δύναμις των εἰς τὸ σύνολον νὰ μὴ

υπερβαίνει τους 3000 άνδρας. Κατά τὸς ἐπεμέας ἡμέρας συνεζητήθησαν καὶ ἄλλα θέματα, κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τῶν συζητήσεων ἀπεκολλήθη πλήρως τὸ σχέδιον τῆς ἐκστρατείας ὡς στρεφομένης κατὰ τῆς Ἄρτης, ἐδίδετο ἕμας ἡ ἐξήγησις ὅτι δὲν ἀφεώρα τὰς ὄρεινὰς ἐπαρχίας τῆς, ἀλλὰ τὸ φρούριον τῆς πόλεως. Πολλοὶ γνωρίζοντες τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τὸ περιβάλλον του ἔχαρκακίηριζον τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν ὡς ἄτιμον στρεφόμενην κατὰ τῶν κατοίκων οἱ ὁποῖοι λόγῳ τῶν δοκιμασιῶν τοῦ πολέμου δὲν ἐχέρταιεν εἴτε τὸ ψαμὶ ἀκόμη.

Ὅταν οἱ Σουλιῶται ἔμαθον τὴν πραγματικὴν σκοπὴν τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς ἠρνήθησαν νὰ λάβουν μέρος, ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἀφ' οὗ εἰδικοποίησεν τοὺς Κουτελιδαίους καὶ Μπακόλαν περὶ αὐτῆς, ἐστράφη κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῶν φίλων του καὶ τοὺς ἠπειλήσε ὅτι θὰ τοὺς πολεμήσῃ φανερὰ ἂν ἐπιχειρήσουν ἐκδικητικὴν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Ραδοβυζίου.

Ἡ στάσις αὐτὴ τοῦ Καραϊσκάκη ἀλέστειλε προσωρινῶς τὴν ἐπιχείρησιν κατὰ τοῦ Ραδοβυζίου, ὠδήγησε ἕμας αὐτὸν εἰς δίκην ἐπὶ πρῶσσια.

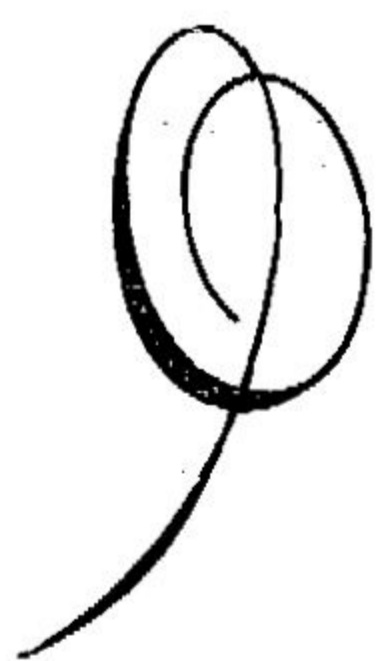
Πρὸ τῆς δίκης εἶχε στρατολογήσει μίαν δύναμιν ἐξ ἑκατὸν περίπου ἀνδρῶν ἀπὸ παλαιῶν πολεμιστῶν, γεγονός τὸ ὁποῖον ἠνάγκασε τὸν Μαυροκορδάτον, φοβούμενον σύρραξιν, νὰ διατάξῃ ὅπως τὰ ἐξελεῖντα ἐν τῷ μεταξύ ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι στρατεύματα ἐπανέλθουν βιαστικὰ εἰς αὐτό. Καὶ ἀφ' οὗ ἐτελείετο ἡ δίκη καὶ ἐκηρύχθη ἔκπτωτος τῶν βαθμῶν, ὁ Καραϊσκάκης ἀνεχώρησε διὰ Ραδοβύζι καὶ Τζουμέρκα, κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου, ὅπου συγκεντρώσας δύναμιν ἑξακοσίων περίπου ἀνδρῶν, ἀσθενὴς ἐπὶ φορείου φερόμενος ἐπροχώρησε νὰ καταλάβῃ τὰ Ἄγραφα καὶ ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ ὡς ἀρματολός. Ἀλλὰ μόλις διῆλθεν τὸν Ἀχελῶν ἐκτυπήθη ἀπὸ Τούρκους καὶ Ἕλληνας μαζί, Στουρνάρην, Λιακατὰν καὶ ἄλλους καὶ ἔτσι ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Βάλτον. Ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ τοῦ Καραϊσκάκη ἠρέθισε περισσότερο τοὺς ἐχθροὺς του καὶ τὴν 14ην Μαΐου ὁ Μαυροκορδάτος ἀπροκάλυπτα γράφει εἰς τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα τοὺς πραγματικοὺς σκοποὺς τῆς σχεδιασθείσης ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου ἐκστρατείας αὐτῆς. «Διώρισα ἀφ' ἑνὸς μέρους τὸν στρατηγὸν Τσόγκαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ (ἐννοεῖ τὰ Ἄγραφα) τὸν στρατηγὸν Στουρνάρην μετὰ τοῦ Στρατηγοῦ Ράγκου νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἄρτης καὶ ἂν οἱ κάτοικοι δὲν λάβουν τὰ ὅπλα καὶ νὰ ἐνωθοῦν με αὐτούς, νὰ τὴν ἐρημώσουν ὥστε ὁ ἐχθρὸς εἰσβάλλον νὰ μὴ ἔχῃ πόθεν νὰ μεταφέρῃ τροφάς.» Τὸ ψεῦδος τοῦ Μαυροκορδάτου εἶναι φανερόν. Τί τροφὰς θὰ εἶχε νὰ πάρῃ ὁ ἐχθρὸς ἀπὸ τὸ Ραδοβύζι, τοῦ ὁποῖου οἱ κάτοικοι, πλάνητες λόγῳ τῶν γεγονότων εἰς τὰ Ἄγραφα καὶ τὸν Βάλτον, ἐστεροῦντο καὶ αὐτοῦ τοῦ ψωμιοῦ των ἀκόμη; Κατὰ τὸ τέλος Μαΐου 1824, τὸ ἐκστρατευτικὸν Σῶμα ἀντιποίνων ἦτο ἔτοιμον. Δύναμις χιλίων περίπου ἀνδρῶν ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Γεώργιον Τσόγκαν, Γιαννάκην Ράγκον, τοὺς χιλιάρχους Δῆμον Τσέλιον, Γρηγόρη Λιακατὰν, Ἀναγνώστην Καραγιαννόπουλον καὶ Κώσταν Οἰκονόμου ἀνεχώρησε ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ χωρίου Μαχαλᾶ καὶ μέσῳ Βάλτου ἔφθασε τὸ πρῶτ τῆς 3ης Ἰουνίου εἰς τὰ σύνορα τῆς Σκουληκαριᾶς καὶ τοῦ Ραδοβυζίου. Οἱ κάτοικοι τῆς Σκουληκαριᾶς, γνωρίζοντες καὶ τὰς ἀντιθέσεις αἱ ὁποῖαι ἐχώριζον τοὺς στρατηγούς με τοὺς ὀπλαρχηγούς τοῦ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων, ἐθορυβήθησαν ἀπὸ τὴν ἀπροδόκητον αὐτὴν ἐμφάνισιν των. Ἐσπευσαν ὅμως νὰ ἱκανοποιήσουν ἐκ τοῦ ὑστερήματός των, τὸ στρατεύμα, εἰς τροφίμα καὶ ἄλλα εἶδη καὶ ἐδήλωσαν εἰς τοὺς στρατηγούς, οἱ ὁποῖοι ἠθέλησαν νὰ τοὺς καθησυχάσουν λέγοντες ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας εἶχε σκοπὴν τὴν συμφιλίωσιν, ἔτι καὶ οἷται δὲν εἶναι ἀντίθετοι εἰς τὸ ξεσθήκωμα τοῦ Ραδοβυζίου γὰρ νὰ κληθῶσιν τὴν φρουρὰν τῆς Ἄρτης ἂν αὐτὸς ἦτο σκοπός, τῆς ἀφίξεώς των. Μάλιστα δὲ ὁ Μῆτρης Μπακόλας τοὺς ἐβεβαίωσε ὅτι εἶναι μαζί των καὶ τοὺς ἐζήτησε τριῶν ἡμερῶν προθεσμίαν ἵνα κατὰ τὸ διάστημα αὐτό, μεταβαίνων εἰς Πρέβεζαν φροντίσῃ διὰ τὴν φυγάδευσιν τοῦ ἀδελφοῦ του Ντούλα,

κρατούμενου ἐκεῖ ὡς ὁμήρου τῶν Τούρκων ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου 1822. Οἱ στρατηγοὶ ἐνῶ κατ' ἀρχὴν ἐφαίνοντο ὡς συμφωνήσαντες, τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἀκολουθούμενοι ἀπὸ ὀλίγους Μαυροκορδατικούς εἰσῆλθον εἰς τὴν Σκουληκαριὰν καὶ προέβησαν εἰς παντὸς εἴδους ἐκβιασμούς, διαρπαγὰς καὶ καταστρεφὰς σπιτιῶν. Τὸ ἴδιον βράδυ εἰσῆλθον εἰς τὸ Βελεντζικὸν καὶ ἐπανελάβον τὰ ἴδια. Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης παρακολουθῶν ἐξ Ἄρτης τὰς κινήσεις αὐτὰς τῶν στρατηγῶν ἀφοῦ ἐνίσχυσε τὴν ὑπὸ τὸν Ταχῆρ Ἀμπάζην φρουρὰν τοῦ Κομπετίου διὰ χιλίων ἀνδρῶν, τὴν διέταξε ἀκολουθῶν νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν Σκουληκαριὰν καὶ κτυπήσῃ ἐκ τῶν ὀπισθεν, ὅπου συναντηθῆ μετὰ τὸ ἐκστρατευτικὸν αὐτὸ τῶν Ἑλλήνων Σῶμα. Οἱ στρατηγοὶ εὐρισκόμενοι εἰς Βελεντζικὸν ἀργὰ τὴν νύκτα τῆς ἰδίας ἡμέρας ἐπληροφορήθησαν τὴν κίνησιν τοῦ Ταχῆρ Ἀμπάζη καὶ τότε μετ' ὀλίγους προύχοντας τοῦ Ραδοβυζίου προσκειμένους εἰς τὸν Μαυροκορδάτον συνῆλθον τὸ πρωῒ τῆς 4ης Ἰουνίου εἰς θέσιν Ντόβρα Βελεντζικοῦ καὶ ὑπέγραψαν πρᾶξιν διορισμοῦ τοῦ μὲν χιλιάρχου Κώστα Οἰκονόμου ὡς ἀρχηγοῦ ἀρμάτων Ραδοβυζίου, τοῦ δὲ Πάνου Στούμπου ὡς ἐπιστάτου τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων τῆς περιοχῆς. Ἀκολουθῶν φοβούμενοι ἐπίθεσιν ἐκ τῶν νῶτων ἐκινήθησαν ἐπιστρέφοντες διὰ τῆς ἰδίας ὁδοῦ εἰς Ἀκαρνανίαν. Ἦτο τοιαύτη ἡ κατακραυγὴ τῶν Ραδοβυζινῶν ἀπὸ τὸ διαγούμισμα τῶν κατοίκων κατὰ τὸ διήμερον αὐτό, ὥστε ταυτοχρόνως μετὰ τὴν ὀπισθοχώρησιν των, σύσσωμο τὸ Ραδοβύζι ἐξεσηκώθη ἐναντίον των καὶ ὅταν τοὺς κατέφθασε εἰς τὰ σύνορα τοῦ Βάλτου τοὺς ἐπολέμησε. Τὴν κατακραυγὴν αὐτὴν τῶν Ραδοβυζινῶν, σημειώνουν ἀργότερα οἱ στρατηγοὶ εἰς ἐκθεσί των, πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον. «Εἰς τοιαύτην περίστασιν καὶ οἱ ἄστατοι Ραδοβυζιῶται ἠνώθησαν μετ' αὐτῶν (ἐννοοῦν τοὺς Τούρκους) παρεκτὸς τῶν φιλελευθέρων καὶ εἰλικρινῶν Κώστα Οἰκονόμου, Πάνου Στούμπου καὶ εἴκοσι περίπου ἄλλων οἰκογενειῶν οἱ ὅποιοι ἐπεῖγον μετὰ τοὺς ἡμετέρους» ».

Τὸ ἐκστρατευτικὸν Σῶμα τὴν 10ην Ἰουνίου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν περιοχὴν Ξηρομέρου. Τοῦτο μὴ γνωρίζων ὁ Μαυροκορδάτος, τὴν ἰδίαν ἡμέραν, ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, ἐξαποστέλλει διάγγελμα πρὸς τοὺς Ραδοβυζινοὺς τονίζων μεταξύ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς : « . . . θύματα τῆς πλέον φρικτῆς τυραννίας μόλις εἶδατε τὰ στρατεύματα τῆς Διοικήσεως καὶ ἐτρέξατε εἰς προὔπαντησιν των, τοὺς ὑπεδέχθητε ὡς ἀδελφούς, τοὺς ἐφέρατε τροφὰς, τοὺς ἐδώσατε καταλύματα καὶ τελευταῖα ἐπήρατε τὰ ἄρματα καὶ ἀκολουθήσατε· ἐδείξατε ὅτι εἴσθε ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας» ». Ἄλλο διάγγελμα ἀποστέλλει τὴν ἰδίαν ἡμέραν πρὸς τοὺς Τζουμερκιώτας συνιστῶν εἰς αὐτοὺς ὅπως ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμα τῶν Ραδοβυζινῶν καὶ νὰ ὑποδεχθοῦν καὶ αὐτοὶ τὰ στρατεύματα ὡς ἀπελευθερωτάς. Ἐκ τῶν πράξεων καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἐκστρατευτικοῦ Σώματος εἰς τὸ Ραδοβύζι ἦτο πλέον φανερὸ ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ δὲν ἦτο ἡ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Φρουρίου τῆς Ἄρτης ἀλλὰ ἡ ἱκανοποίησις τῶν στρατιωτῶν οἱ ὅποιοι ἦσαν ἀπὸ μηνῶν ἀπλήρωτοι καὶ ἡ ἐκδίκησις κατὰ περιοχῶν ἐκ τῶν ὁποίων κατήγοντο φημισμένοι ὀπλαρχηγοί, οἱ ὅποιοι εἶχον κινήσει τὸν φθόνον καὶ τὸ πάθος ἀντιπάλων καὶ ἐχαρακτηρίζοντο ἀπὸ αὐτοὺς ὡς προσκυνημένοι. Ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ἀναληφθῆ ἐπιχείρησις κατὰ τοῦ φρουρίου τῆς Ἄρτης θὰ ἔπρεπε νὰ μετάσχουν τὰ περισσότερα στρατεύματα τῆς Ἀκαρνανίας προσέτι δὲ καὶ δοκιμασμένοι ἀρχηγοὶ οἱ ὅποιοι παρέμειναν εἰς τὸ Μεσολόγγι μὴ θελήσαντες νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν ληστρικὴν ἐπιχείρησιν. Οἱ σκοποὶ τοῦ Μαυροκορδάτου ὅπως τιμωρήσῃ τὰς ὀρεινὰς περιοχὰς τῆς Ἄρτης δὲν ἐπετεύχθησαν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν αὐτὴν καὶ δι' αὐτὸ κατὰ τὸ τέλος Ἰουλίου διέταξε τοὺς φίλους τοῦ ὀπλαρχηγοῦ νὰ κινήθωσιν πάλιν κατὰ τοῦ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων. Τὰς περιοχὰς αὐτάς, ἐβάρυνε εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ φίλων τοῦ ὀπλαρχηγῶν καὶ μία ἄλλη ἀφορμὴ. Κατὰ τὴν ἀτυχῆ ἐκστρατείαν τοῦ Καραϊσκάκη, τὸν Μάϊον 1824 κατὰ τῶν Ἀγράφων, ἑκατοντάδες ἀνδρῶν ἐκ Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων τὸν εἶχον ἀκολουθήσει καὶ ἡ

τιμωρία των έπρεπε να είναι αμείλικτος. Την 5ην Αυγούστου 1824 τα όρισθέντα στρατεύματα δια την έκστρατείαν αντιποίνων, ήρχισαν να κινούνται μέσω Συντέκνου Βάλτου προς το Ραδοβύζι, δυνάμεως 800 ανδρών υπό τας οδηγίας του Γιαννάκη Ράγκου, Κώστα Οικονόμου, Σωτηρίου Κότζαμάνη, Κώστα Σιαδήμα, Γεωργίου 'Αραπογιάννη και 'Ανδρέα 'Ισκου. 'Ο τελευταίος όστις όλως απρόθυμα ήκολούθησε την έκστρατείαν αυτήν, όταν έφθασε εις τον Βάλτον, προφασισθείς επείγουσαν οίκογενειακήν ανάγκην έπροτίμησε να μεταβή εις το χωριό του, ό δέ Γεώργιος Τσόγκας εκ των στρατηγών τής πρώτης εκστρατείας, παρέμεινε εις 'Αητόν Ξηρομέρου λόγω τής παρουσίας του ίδιου 'Ομέρ Βρυώνη εις τον Καρβασαράν. Την 9ην Αυγούστου το εκστρατευτικόν Σώμα έφθασεν εις Σκουληκαριάν απ' όπου ό Ράγκος έστειλεν γράμματα εις τους κατοίκους των χωριών Ραδοβυζίου και Τζουμέρκων καλών αυτούς να ένταχθούν εις τα στρατεύματά των δια να έπιτεθούν έπειτα κατά τής 'Αρτης. Παραλλήλως ήρχισαν άδιακρίτως να πιέζουν τους κατοίκους όπως τους παραδώσωσι τρόφιμα, άλλα είδη και ζώα και να εφαρμόζουν αντίποινα κατά των ύποθεθειμένων αντιπάλων, τής παρατάξεως του Μαυροκορδάτου και αυτών των ιδίων, και δέν έχρειάσθη πολύ σκέψις δια να αντιληφθούν οι κάτοικοι τους πραγματικούς λόγους τής εκστρατείας αυτής. "Άλλως τε λογικώς ήτο ανεξήγητον να ισχυρίζεται ό Μαυροκορδάτος ότι έζήτηει ένισχύσεις δια να κτυπήση την 'Αρταν, όταν ό 'Ομέρ Βρυώνης κατείχεν ανενόχλητος τον Καρβασαράν. 'Η Φρουρά τής 'Αρτης πλησιεστέρα προς το στρατόπεδον 'Ιωαννίνων, θα έλάμβανε, εάν έκινδύνευε, ταχύτερα ένισχύσεις, ένώ ή φρουρά του Καρβασαρά δύσκολα πολύ, αν μή και αδύνατον. "Έτσι οι όπλαρχηγοί Ραδοβυζίου και Τζουμέρκων ουδεμίαν πίστιν έδωσαν εις τους ισχυρισμούς των αρχηγών τής εκστρατείας, ό σκοπός τής όποιας άλλως τε άμέσως απέκαλύφθη ότι ήτο ή λεηλασία και καταστροφή των περιοχών προφανώς λόγω εκδικήσεως. "Ηθελον έγγραφον έγγύησιν του Μαυροκορδάτου περι των σκοπών τής εκστρατείας αλλά ό Ράγκος δέν άφηνε περιθώρια δια τοιαύτην συνεννόησιν. Τους δισταγμούς των όπλαρχηγών Ραδοβυζίου, Μπακόλα, Σκαλτσογιάννη, Κατσικογιάννη, Κοτσιλαίων και άλλων διέλυσε άμέσως ό Ράγκος όστις διέταξε τμήμα ιδικόν του υπό τον άνεψιόν του Γώγον και τμήμα υπό τον Κώσταν Οικονόμου να έπιτεθούν κατά των Ραδοβυζινών, εις θέσιν Τσουκνίδα Σκουληκαριάς, όπου ήσαν συγκεντρωμένοι. Διεξήχθη αίματηρά μάχη καθ' ήν έφονεύθη ό άνεψιός του Ράγκου και έτραυματίσθησαν δύο ή τρεις άλλοι στρατιώται.

(Συνεχίζεται)

ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ 1824*

(Καταστροφή του Ραδοβυζίου και των Τζουμέρκων)

ΔΗΜ. Φ. ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

Ἐκκολούθως οἱ ὄπλαρχηγοὶ «έβαλαν μπροστά ταῖς φαμίλιαις τῶν κατοίκων καὶ ἐτρέπησαν διὰ Τζουμέρκα». Πρὶν ὅμως ἀπομακρυνθοῦν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Βελεντζικοῦ, ἐδέχθησαν καὶ νέαν ἐπίθεσιν ἐκ μέρους τῶν τμημάτων τοῦ Κώστα Οἰκονόμου καὶ Γιαννάκη Ράγκου, τὴν ὁποίαν ἠναγκάστησαν νὰ ἀποκρούσουν.

Ἐφοῦ τὰ στρατεύματα ἐλεηλάτησαν καὶ κατέστρεψαν τὴν Σκουληκαριὰν καὶ τὸ Βελεντζικόν, ἐστάλησαν ἀποσπάσματα στρατιωτῶν εἰς ὅλα τὰ χωριὰ τοῦ Ραδοβυζίου διὰ νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργο τῆς καταστροφῆς καὶ λεηλασίας. Τὸ κυρίως στράτευμα παραμένει εἰς τὴν Σκουληκαριὰν ὅπου ἤρχισεν νὰ συγκεντρώνονται τὰ προϊόντα τῆς ληστείας τοῦ Ραδοβυζίου. Ἀρματολὸς τῆς περιοχῆς Μπότσης κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο ὁ Ἀθανάσιος Καστανᾶς φίλος τοῦ Μαυροκορδάτου. Πρὸς αὐτὸν ὁ Ράγκος γράφει τὰ ἀκόλουθα.

«Ἀδελφέ μου κύρ Ἀθανάσιε σὲ ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς καὶ διὰ τοῦ παρόντος μου σοῦ φανερώνω, ἡ τιμιότης σου μὲ τὸν Κουσουβάκη τὸν ὁποῖον καὶ ἀσπάζομαι νὰ σταθῆτε αὐτοῦ εἰς τὸ Ραδοβύζι ἄλλοτε φόρα καὶ ἄλλοτε χουσιάδα καὶ νὰ ἔχετε κάθε ἀνταπόκρισιν μὲ τὴν Τζουμέρκα καὶ κάθε χαμπέρι νὰ ἀγροικηθῆτε καὶ μὲ τὸν Κώστα Μπασιούκα καὶ τὸν Κώστα Κουρκούμπα ὅπου τοὺς ἔχω διορισμένους νὰ στέκονται χουσιάδα Σκουληκοκαριᾶς ἕως Βελινισκιὸ καὶ ἐκεῖθεν νὰ περιέρχεται διὰ κάθε τι καὶ σταθῆτε αὐτοῦ καὶ εὐμορφα, ὅτι καὶ ἡμεῖς πηγαίνομε νὰ παστρέψωμε τὰ Ζυγοχώρια καὶ ἔπειτα ἀνταμονώμεθα ὅλοι μαζί. Νὰ ἀγροικίεσαι διὰ κάθε δουλειὰ καὶ μὲ τὸν Κωσταντῆ Παππᾶ ὅπου ἀφημένον κολετζῆ εἰς τὸ Ἀγραφιώτικον Ραδοβύζι, καὶ μένω ὁ ἀδελφός σας, Ἰωάννης Ράγκος. Τῆ 11 Αὐγούστου 1824 Λιβᾶδι Συντέκνου.»

Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἐκστρατευτικοῦ Σώματος δὲν ἀφήνουν καὶ τὸν Μαυροκορδάτον ἀπληροφόρητον περὶ τῆς γενομένης καταστροφῆς.

«Κύριον Ἀλέξ. Μαυροκορδάτον εἰς Μεσολόγγι,
Ἐκλαμπρότατε,

Ἀὔριον (13 Αὐγούστου) προωθῶ ὅλα τὰ μπουλούκια ὅπου ἦταν ἀνοιγμένα καὶ ἔκαιον τὰ χωριὰ καὶ συναθροίζοντας τὸ ἀσκέρι θὰ ὑπάγω εἰς τὸ Λειβάδι διὰ νὰ κάμω χαράτσι ὅσο βιὸς ἐπάρθη τῶν Τουρκολατρῶν,» καὶ περαιτέ-

* Συνέχεια ἀπ' τῆ σελ. 103 προηγουμ. τεύχους.

ρω «ἂν εἶναι δύσκολον λόγῳ τῆς πανώλους στῆν Ἄρταν, θὰ ριχθῶμεν γιὰ τὰ Τζουμέρκα ὅτι ἐκεῖ ἐβγήκαν ὅλοι ἐτοῦτοι οἱ Τουρκολάτρες δηλαδὴ Γωγαῖοι, Σκαλτσογιανναῖοι, Κατσιογιανναῖοι καὶ ἂν ὁ Κουτελίδας γίνῃ μεθ' ἡμῶν συνεργάτης τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος πολιορκιοῦμε τὴν Ἄρταν, ἀλλέως τότε θὰ κάμωμε τὰ πάντα καὶ ἐκεῖ ὅπως καὶ ἐδῶ.

Σκουληκαριὰ 12 Αὐγούστου 1824 Γιαννάκης Ράγκος, Σωτήριος Κοτζαμάνης, Κώστας Οἰκονόμου, Κώστας Σιαδήμας, Γεώργιος Ἀραπογιάννης.»

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀναγγέλλει καὶ εἰς τὸν Ἀθανάσιον Καστανᾶν τὰς ἐπιτυχίας τῶν στρατευμάτων εἰς τὰ χωριὰ τοῦ Ζυγοῦ.

«Ἀδελφέ μου κύρ Ἀθανάσιε (Καστανᾶ) σὲ ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς καὶ σὲ εἰδοποιῶ ὅτι ἔλαβα τὸ γράμμα σου καὶ ἐκατάλαβα, ἤξευρε τὰ ἐδῶ διατρέχοντα, ἐχθὲς ἔστειλα τὸν κύριον Κώστα Οἰκονόμου, τὸν Γεώργιον Τόλην, τὸν Γεωργάκην Εὐαγγέλη καὶ τὸν Μπριστούραν μὲ τριακοσίους καὶ ἐπῆγαν καὶ ἔκαψαν ὅλα τὰ Ζυγοχώρια καὶ ἐκατέβηκα καὶ εἰς τὸ Πέτα καίοντας καὶ σιλαβώνοντας καὶ ἐγὼ μὲ τὴν ἄλλην μου δύναμιν ἐκατέβηκα εἰς τὸ Κομπότι καὶ ἔκαυσα ὅλον τὸν κάμπον καὶ λεηλάτησα, ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Σκουληκαριᾶς καὶ Βελεντζικιοῦ ἔχω τὸν Κώστα Κουρκούμπα καὶ Κώστα Μπασιούκα χουσιάδα καὶ ἡ ἀφεντιά σου μὲ αὐτὸ τὸ μπουλούκι ὅπου εἶσαι νὰ σταθῆτε ἀπὸ τὰ Κανάλια ἕως τοὺς Ἀγίους Ἀποστόλους καὶ ἕως τὴν Βρεστενίτζαν· καὶ νὰ ἔχετε καὶ φύλαξιν καὶ προσοχὴν νὰ μὴν ἐμβῆ κανένα μπουλούκι μέσα, νὰ ἀγροικιέσαι καὶ μὲ τὸν Μπασιούκα διὰ κάθε τι, νὰ πάρης καὶ ὅσους Ραβοβυζινοὺς εἶναι εἰς τὸ Ἀγραφιώτικον μὲ τὰς φιλίας των νὰ ἔλθουν μαζί σου, νὰ πάρης τὰ καλαμπόκια των καὶ ὁμορφα αὐτοῦ διὰ τὴν κάθε δουλειάν, ὅτι χαμπέρι παίρνεις εὐθὺς νὰ μοῦ στέλνης καὶ ἐμένα, μὲ ἡξεύρης ἀπ' ἐδῶ ἕως τὸ Λειβάδι τὸ Συγγενιώτικον. Ἐγὼ σοῦ ἔγραφα ἀπὸ τὰ προχθὲς νὰ κάμης ἔτσι, ὅμως δὲν ἡξεύρω διατί δὲ ἠκολούθησες τὸ πῶς δὲν εἶναι ὁ κόσμος ἀδελφέ. Τὶ νὰ κάμωμεν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐλπίζω νὰ ἀπολαύσωμεν τοῦ ποθομένου. Καὶ μένω ὡς ἀδελφός σας.

Ἰωάννης Ράγκος.

Τῆ 19ῃ Αὐγούστου 1824 Συγγένα.»

Διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς, ὁ Μαυροκορδάτος, εἶχεν εἰδοποιήσει καὶ τοὺς φίλους του ἀρματολούς Ἀσπροποτάμου Νικόλαον Στουρνάρην καὶ Κλινοβοῦ Γρηγόρην Λιακατᾶν ὅπως σπεύσουν καὶ ἐνωθοῦν μὲ τὰ Ἀκαρνανικὰ στρατεύματα καὶ συμβάλλουν διὰ τὴν πλήρη καταστροφὴν τῶν περιφερειῶν Ραδοβυζίου καὶ Τζουμέρκων. Εἶχαν αὐτοὶ καὶ τὸ πάθος κατὰ τῶν ἀνωτέρω περιφερειῶν ἐπειδὴ οἱ ἄνδρες των κατὰ τὸν Μάιον ἠκολούθησαν τὸν Καραϊσκάκην εἰς τὴν ἐκστρατείαν του κατὰ Ἀσπροποτάμου καὶ Ἀγράφων. Τὴν 15ῃν Αὐγούστου ὁ Νικόλαος Στουρνάρης ἀνεχώρησε ἀπὸ τὸ χωρίον Τζούρτζια τῆς Θεσσαλίας καὶ τὴν ἐπομένην ἔφθασε εἰς τὰ Θεοδώριανα ὅπου ἐκάλεσε τὸν Γιαννάκην Κουτελίδαν πρὸς συνεννόησιν. Οἱ δυὸ ἄνδρες ἔμειναν σύμφωνοι διὰ τὴν σύμπραξιν εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα, πλὴν ὅμως ὁ Κουτελίδας διετύπωσε παράπονα διὰ τὴν ἐρήμωσιν τοῦ Ραδοβυζίου ὑπὸ τοῦ Ράγκου, πρᾶξιν τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ, ἀφοῦ ἐζητεῖτο συνεργασία καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος νὰ λεηλατοῦνται τὰ χωριὰ καὶ νὰ

καίονται τὰ σπίτια τοῦ πτωχοῦ λαοῦ. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐζήτησε καὶ ὁ Κουτελίδας προθεσμίαν ὀλίγων ἡμερῶν ἵνα ἐν τῷ μεταξύ συνεννοηθῇ μὲ τὸν Μαυροκορδαῖον τὸν ὁποῖον ἄλλως τε εἶχε βοηθήσει κατὰ τὴν εἰς Ἑπειρον ἐκστρατείαν τὸ 1822, καὶ ἐπίστευε ὅτι εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ διευκρινήσεις περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς.

Ταυτόχρονα σχεδὸν μὲ τὸν Στουρνάρην, ἀνεχώρησε ἀπὸ Κλινοβὸν καὶ ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶς, ὅστις ὅταν ἔφθασε εἰς τὰ Θεοδώριανὰ ἐτράπη πρὸς βορρᾶν καὶ διὰ τοῦ ἀρχένοσ «Αὐτί» ἐπροχώρησε διὰ τὴν Γότιστα Μαλακασίου πρὸς ἐφαρμογὴν καὶ ἐκεῖ τοῦ ἰδίου σχεδίου τῆς λεηλασίας καὶ τῆς καταστροφῆς. Κατὰ τὴν διέλευσίν του ἀπὸ τοὺς Μελισουργοὺς καὶ Πράμαντα ἐλεηλάτησε ἀγρίως τὰ δύο αὐτὰ χωριὰ τῶν Τζουμέρκων καὶ ὅταν ἔφθασε εἰς τὴν Γότισταν ἐπετέθη κατὰ τῶν ὀχυρωμένων εἰς τὸν Πύργον τοῦ Παλάσκα Τουρκαλβανῶν, τοὺς ὁποίους κατάρθωσε νὰ ἀπομακρύνῃ καὶ νὰ συλλάβῃ ἐξ αὐτῶν δέκα αἰχμαλώτους. Ἐν συνεχείᾳ κατελήστευσε τὴν περιοχὴν καὶ ἔκαμε πρόσφυγας τοὺς κατοίκους τῆς Γότιστας καὶ τῶν γύρω χωριῶν.

Τὴν 19ην Αὐγούστου ὁ Νικόλαος Στουρνάρης μετεκινήθη μὲ τὸ στράτευμά του ἀπὸ τὰ Θεοδώριανὰ εἰς Ἁγίαν Παρασκευὴν Μεσοῦντης ὅπου καὶ ἐστρατοπέδευσε, τὴν 21ην ἰδίου μηνὸς γράφει εἰς τὸν Μαυροκορδαῖον ὅτι καθ' ὃν χρόνον εὐρίσκετο εἰς τὰ Θεοδώριανὰ εἶχε σκοπὸν νὰ ἐπιτεθῇ ἀμέσως κατὰ τῶν Τζουμέρκων καὶ νὰ τὰ σαρώσῃ, ἀλλὰ κατόπιν παρακλήσεως τοῦ ἀφιχθέντος ἐκεῖ Γιαννάκη Κουτελίδα (καὶ μοῦ φορτώθηκε νὰ τοὺς γίνῃ ὑπομονή) ἀνέστειλε προσωρινῶς τὴν ἐπίθεσιν.

Ἐξ ἄλλου ὁ Ὁμέρ Βρυώνης, παρακολουθῶν τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Μαυροκορδαῖου κατὰ τῆς ὀρεινῆς περιοχῆς τῆς Ἄρτης καὶ πληροφορούμενος τὴν ρημούλαν τοῦ Ραδοβυζιοῦ ἐκ μέρους τῶν στρατηγῶν γράφει ἀπὸ τὸν Καρβασαράν εἰς τὸν Μῆτρον Κουτελίδα ἐὰν συμφωνεῖ ὅπως ἐπιτεθοῦν ἀμφότεροι, αὐτὸς ἐκ τῶν νώτων μέσω τῆς περιοχῆς Βάλτου, κατὰ τοῦ ἐκστρατευτικοῦ Σώματος. Ὁ Κουτελίδας χωρὶς νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸν Βρυώνην ἀποστέλλει τὸ γράμμα του εἰς τοὺς στρατηγοὺς Ράγκον καὶ Στουρνάρην, θέλων μὲ τοῦτο νὰ τοὺς δείξῃ τὰς προθέσεις του καὶ ὅτι δὲν ἀντιτίθεται εἰς τὴν σύμπραξίν του μὲ αὐτοὺς ἐὰν αὐτὸς εἶναι ὁ πραγματικὸς σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας καὶ ὅτι ἐνῶ τοῦ προσεφέρετο βοήθεια ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ, δὲν τὴν ἀπεδέχθη.

Οἱ Ἑλληνες στρατηγοὶ λαβόντες παρὰ τοῦ Κουτελίδα τὸ γράμμα τοῦ Βρυώνη σπεύδουν νὰ τὸ ἀποστείλουν εἰς τὸν Μαυροκορδαῖον.

«Ἐκλαμπρότατε Πρίγκηψ,

..... ψὲς ἐλάβαμε τὰ ἐκλαμπρα σας γράμματα σημειωμένα ἀπὸ τὰς 25 τοῦ λήγοντος καὶ καλῶς ἔγνωμεν τὰ διαταχθέντα. Προχθὲς μᾶς ἦλθεν ὁ γραμματεὺς τοῦ Μῆτρον Κουτελίδα παρὰ τοῦ καπετάνιου του καὶ μᾶς ἔφερεν μίαν γραφὴν τοῦ Ὁμέρ Πασᾶ ὅπου ἔγραφε τοῦ κ. Μῆτρον ἐξ οὗ σᾶς ἐσωκλείομεν τὴν κόπια καὶ κατάλαβε. Ἀπὸ ἐκεῖνο ὅπου συμπεραίνομεν βλέποντες καὶ τὰ καμώματα του ὅπου ἔβγαλεν τὴν καβαλλαρίαν διὰ τὸ Βραχώρι, φαίνεται ὅτι τὸ γράμμα του τὸ

ἔκαμεν διὰ στρατήγημα ἴσως καὶ ἀληθινό, ἐπειδὴ ὁ Βάλτος εἶναι διόλου εὐκαι-
ρος καὶ αὐτὸς ὁ Ζυγὸς τῆς Δούνιστας εἶναι ἀνοικτότερος ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Μα-
κρυνόρου καὶ μπορεῖ νὰ κάμῃ τὴν ἐπιστροφήν ἐκεῖθεν

1824, 30 Αὐγούστου Καταβόθρα

Ὁ τῶν διαταγῶν σου εὐπειθής,

Ὁ δοῦλος σας Γιαννάκης Ράγκος, Νικολὸς Στουρνάρης.»

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν, 1ην Σεπτεμβρίου, οἱ δύο στρατηγοὶ μεταβαίνουν εἰς
τὴν θέσιν Κανάλια Βελεντζικου, ὅπου συγκεντρώσαντες καὶ τὰ ἄλλα τμήματα τοῦ
στρατεύματος τὴν 4ην Σεπτεμβρίου φθάνουν εἰς τὴν Ἀγίαν Παρασκευὴν Μεσοῦν-
της, σύνορο τῶν Τζουμέρκων, ὅπου καὶ στρατοπεδεύουν.

Ἐκεῖ φθάνει ἐκ Γοτίστης, ἀφοῦ ὀλοκλήρωσε τὴν καταστροφήν τῆς ἐπαρ-
χίας Μαλακασίου καὶ τῶν Δυτικῶν Τζουμέρκων καὶ ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶς ἡγού-
μενος 500 ἐνόπλων ἀνδρῶν. Οὗτος ἐπέκρινε τὴν στάσιν ἀναμονῆς τῶν στρατη-
γῶν καὶ τοὺς παρώτρυνε νὰ ἐνεργήσουν ἀμέσως ἐπίθεσιν καὶ κατὰ τῶν Τζου-
μέρκων.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ Αὐγούστου, ἔφθانون συνεχῶς εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνα-
νίαν αἱ εἰδήσεις περὶ τῆς λεηλασίας καὶ τῆς καταστροφῆς ὀλοκλήρων χωριῶν τοῦ
Ροδοβυζίου, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι πρόσφυγες κατέφθانون καθημερινῶς εἰς τὰ
Ἄγραφα καὶ τὸ Ξηρόμερον. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐπροξένησε ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν εἰς
ὄσους ἔκριναν ἀντικειμενικὰ τὴν ληστρικὴν αὐτὴν ἐκστρατείαν τοῦ ἐκπροσώπου
τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως Μαυροκορδάτου. Γράφοντες πρὸς αὐτόν, φίλοι του,
δὲν παραλείπουν νὰ τοῦ ἐπισημάνουν τὴν ἐντύπωσιν των ἐκ τοῦ θλιβεροῦ αὐτοῦ
γεγονότος. «Τοῦτο τὸ φέρσιμον τῶν Μεσολογγιτῶν ἐπροξένησεν τόσον δυσαρέ-
σκειαν εἰς τοὺς Ροδοβυζινοὺς ὥστε φοβούμεθα μὴ κρυώσῃ διόλου αὐτὸς ὁ κό-
σμος καὶ εἰς τὸ ἐξῆς δὲν θενὰ ἠμπορέσωμεν νὰ ἀποκτήσωμεν ἄλλους συντρόφους.

Γ. Πραΐδης, Τάτζης Μαγγίνας, Ἰω. Μάγερ.

Μεσολόγγι 6 Σεπτεμβρίου 1824.»

Προηγουμένως καὶ ἡ Ἐφημερὶς τοῦ Μεσολογγίου «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ»
τοῦ Μάγερ εἶχον γράψει σχετικῶς. «Ὁ στρατηγὸς Ράγκος ἔβαλεν ἐντελῶς εἰς
πρᾶξιν τὰς διαταγὰς ὅπου εἶχε λάβει, ἐσήκωσεν ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἐρήμωσε
τὸν τόπον.»

Εἰς τὰ «Στρατιωτικὰ Ἐνθυμήματα» ὁ Νικ. Κασομούλης δὲν παραλείπει νὰ
σημειώσῃ τὴν καταστροφήν τὴν ὁποίαν ἐπροξένησαν εἰς τὸ Ροδοβύζι οἱ στρατη-
γοὶ τῆς ἐκστρατείας. «Τὴν 12ην Αὐγούστου ἔκαψαν τὰ χωριὰ καὶ τὰ κατεδάφι-
σαν καὶ ἐμάζεψαν ὅλην τὴν περιουσίαν τῶν κατοίκων εἰς τὴν Σκουληκαριάν. Ἐπει-
τα κατέφθασαν καὶ ἀπὸ τὰ Ἄγραφα καὶ ἐγένεν γῆς Μαριάν, ὅλα αὐτὰ μὲ σημαῖαν
ἐθνικὴν.»

Καὶ τώρα ἡ σειρά τῶν Τζουμέρκων. Ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Παρασκευὴν Μεσοῦ-
ντης, ὅπου ἦσαν ἀπὸ τῆς 4ης Σεπτεμβρίου ἐστρατοπεδευμένα τὰ φιλικὰ τοῦ Μαυ-
ροκορδάτου στρατεύματα, τὴν 20ὴν Σεπτεμβρίου, οἱ ἀρχηγοὶ των, γράφουν πρὸς
αὐτόν.

«Πρὸς τὸν Ἐκλαμπρότατον πρίγκηπα Κύριον Ἀλεξ. Μαυροκορδάτον
Εἰς Λιγοβίτζι.

Ἐκλαμπρότατε,

...ἡμεῖς κινήσαμεν κοντά τους νὰ πᾶμεν νὰ τοὺς βαρέσωμεν ἐκεῖ ὅπου εἶναι ὅ-
λοι μαζί, Τοῦρκοι, Γωγαῖοι καὶ Κοτλιδαῖοι οἱ ὅποιοι ἔστειλαν ἕναν ἄνθρωπον μὲ
τὸ περικλειόμενον ὅπου σοῦ περικλείομεν οἱ δύο καπεταναῖοι καὶ μᾶς ἔφθασεν ἐδῶ,
τοὺς ἐκάμαμεν καὶ ἡμεῖς τὴν ἀπόκρισιν κατὰ τὸ ἀντίγραφον ὅπου σᾶς ἐσωκλεί-
γομεν καὶ ὡς αὔριον τὸ πρωῖ περιμένομεν τὴν ἀπόκρισίν τους. Ἐὰν δὲν ἔλθουν
τὰ ρεχένια. (ἄμνηροι) κινουῦμεν αὔριον ἐναντίον τους καὶ ἐλπίζομεν μὲ τὴν βοή-
θειαν τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὴν εὐχὴν σας νὰ εὐδοκιμήσωμεν ὅτι ἀκολουθήσῃ πάλιν
εὐθύς σᾶς εἰδοποιουῦμεν

1824 Σεπτεμβρίου 20, Ἀγία Παρασκευή.

ὁ δοῦλος σας

Νικολάκης Στουρνάρης, Γιαννάκης Ράγκος, Γληγόρης Ληκαταῶς».

Οἱ στρατηγοὶ ἐζήτουν ὁμήρους ἀπὸ τοὺς Μπακόλαν καὶ Κουτελίδαν μέχρις
ὅτου ἔλθῃ ἡ ἀπάντησις τοῦ Μαυροκορδάτου ἐπὶ ἐπιστολῆς τῶν ὀπλαρχηγῶν Τζου-
μέρκων - Ραδοβυζίου καὶ ἡ ὁποία παρ' ὅτι αἱ ἡμέραι παρήρχοντο καὶ ἐπέκειτο
σύγκρουσις, δὲν ἤρχετο. Ἐτσι δὲν ἐδίδοντο ἄμνηροι. Ὁ Μαυροκορδάτος παρ' ὅτι
ἐλάμβανε γνῶσιν, ἀπὸ ἐπιστολᾶς, τὴν Ἐφημερίδα Ἑλληνικὰ Χρονικὰ ὅτι οἱ φί-
λοι του ρήμωσαν καὶ κατέστρεψαν τὸ Ραδοβύζι καὶ ἀνεμένετο καὶ καταστροφὴ
καὶ τῶν Τζουμέρκων ἀντιπαρήρχετο τὸ ζήτημα ὡσὰν νὰ μὴ ἤκουε ἢ νὰ ἐγνώ-
ριζε τίποτε περὶ τῶν συμβαινόντων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἄρτας. Ἐὰν ἤθελε νὰ
ἀποτρέψῃ τὴν καταστροφὴν ἠδύνατο νὰ τὸ ἐπιτύχῃ, διατάσσων τοὺς φίλους του
στρατηγούς νὰ σταματήσουν τὸ ἔργον. Ἐτσι τὴν 21ην Σεπτεμβρίου οἱ στρατη-
γοὶ μὴ λαβόντες ὁμήρους οὐδὲ ἀπάντησιν τοῦ Μαυροκορδάτου, μετεκινήθησαν περὶ
τὴν μεσημβρίαν τῆς ἰδίας ἡμέρας ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Παρασκευὴν καὶ κατὰ τὸ βράδυ
ἐστρατοπέδευσαν ἄνωθεν τοῦ χωρίου Λειψοῦς, ὅπου αἱ θέσεις «Σπάθες» καὶ «Ἀ-
γία Κυριακή». Τὴν ἰδίαν νύκτα ὁμάδες στρατιωτῶν ἐξ ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἐπε-
δίωκον τὰς διαρπαγὰς, μετέβησαν εἰς τὰς θερινὰς βοσκὰς τοῦ Βουργαρελίου καὶ
ἀπέκοψαν ἀπὸ τὰ ποιμνία τῶν κατοίκων, μέγαλον ἀριθμὸν προβάτων τὸν ὅποιον
παρέλαβον ἐπιστρέφοντες εἰς τὸ στρατόπεδόν των. Οἱ ποιμένες ἔτρεξαν ἀμέσως
εἰς τὸ χωριό, τὸ Βουργαρέλι, καὶ εἰδοποίησαν τὸν Μπακάλμπασην αὐτοῦ καὶ τό-
τε πολλοὶ τῶν κατοίκων ὀπλισθέντες ἐτέθησαν εἰς καταδίωξιν τῶν κλεπτῶν καὶ
ὅταν τοὺς κατέφθασαν ἤρχισαν ἐκατέρωθεν νὰ ρίπτωνται πυροβολισμοί. Ὁ Ὁμέρ
Βρυώνης ἀφ' ὅτου εἶδεν ὅτι τὸ στράτευμα τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως ἐπλησία-
ζεν εἰς τὸ Βουργαρέλι, ἤρχισε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἐκεῖ φρουρὰν του διὰ νέων δυ-
νάμεων ἐξ Ἄρτης, μάλιστα δὲ καὶ διὰ τῆς ἰδικῆς του παρουσίας. Ὁ σκοπὸς
τοῦ Βρυώνη δὲν ἦτο ἐπιθετικὸς ἀλλ' ἤθελε μὲ τὰ μέτρα τὰ ὅποια ἐλάμβανε νὰ
προστατεύσῃ τὴν περιφέρειαν τοῦ Τζουμέρκων ἀπὸ τὴν λεηλασίαν καὶ νὰ ἐκτρέ-
ψῃ τὴν πορείαν τῶν στρατηγῶν πρὸς τὴν περιφέρειαν Τρικάλων, περιφέρειαν τοῦ
ἀντιπάλου του Σούλτζια Κόρτζια. Τώρα δὲ μὲ τὴν σύγκρουσιν, κατοίκων καὶ
στρατιωτῶν οὔτε αὐτὸς οὔτε ἡ φρουρὰ τοῦ Βουργαρελίου ἠδύνατο νὰ ἀδρανή-
σουν. Εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ χρησιμοποιήσῃ τμήματα στρατοῦ του κατὰ τῶν

κλεπτῶν στρατιωτῶν καὶ ὅταν ἡ μάχη ἔλαβε διαστάσεις, τότε τὸ σύνολον τῆς φρουρᾶς καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἐκστρατευτικὸν Σῶμα εἰσῆλθον εἰς αὐτόν. Ἐκ τοῦ ἀπλοῦ ἐπεισοδίου τῆς κλοπῆς τῶν προβάτων, ἤρχισεν ὁ πόλεμος. Οἱ κάτοικοι τοῦ Βουργαρελίου μετὰ τὴν πρώτην συμπλοκὴν ὅταν εἶδαν τὰ πρῶτα τουρκικὰ τμήματα νὰ λαμβάνουν μέρος, ἀπεσύρθησαν καὶ ἔτσι ὁ πόλεμος συνεχίσθη μεταξύ τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατεύματος. Διαρκούσης τῆς μάχης οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ ἔχουν τραυματίας καὶ νεκρὸν τὸν ὄπλαρχηγὸν Κώσταν Κεχρινιώτην, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀρκετοὺς νεκροὺς γεγονὸς τὸ ὁποῖον τοὺς ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσουν καὶ νὰ ὀχυρωθοῦν εἰς τὰ λιθόκτιστα σπίτια τοῦ Βουργαρελίου. Οἱ Ἕλληνες ἀκολουθοῦντες, εἰσῆλθον εἰς τὸ Βουργαρέλι καὶ προσεπάθουν νὰ καταλάβουν τὰ σπίτια, ἀλλὰ τότε ἠπειλήθησαν ἀπὸ τοὺς ἐνόπλους Βουργαρελιώτας οἱ ὁποῖοι εἶχον καταφύγει εἰς τὰ ριζὰ τοῦ ὑπερθεν βουνοῦ καὶ τώρα κατήρχοντο ἐναντίον των. Τότε τὰ τμήματα τῶν Ἑλλήνων στρατηγῶν ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσουν καὶ νὰ στρατοπεδεύσουν εἰς τὴν θέσιν «Σταυρός» Θεοδωριάνων.

Μετὰ τὴν μάχην αὐτὴν τῆς 22ας Σεπτεμβρίου 1824, οἱ στρατηγοὶ διάταξαν τὰ τμήματά των καὶ ἐλεηλάτησαν, ἔκαυσαν καὶ κατέστρεψαν τὰ χωριά Λειψῶ, Κάψαλα, Μεσούντα, Τετράκωμον καὶ Θεοδώριανα καὶ ἔτσι ἐδῶ ὀλοκληρώθη ὁ ληστρικός καὶ ἐκδικητικὸς σκοπὸς τῆς ἐμπνευσθείσης ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου ἐκστρατείας. Τὴν ἐπομένην οἱ στρατηγοὶ ἀναφέρουν τὰ γεγονότα.

«Ἐκλαμπρότατε Πρίγκηψ,

....χθὲς ἐπήγαμεν κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ Γωγαίων καὶ Κουτελιδαίων. Ἔως τὸ βράδῳ τρεῖς φορές τοὺς ἐχαλάσαμεν καὶ τρεῖς φορές μᾶς ἐχάλασαν. Μ' ὄλον τοῦτο ἀπὸ τὸ βουνὸν δὲν ἤμπορέσαμεν νὰ τοὺς ἐβγάλωμε. Ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν πολλοί, περισσότεροι τῶν εἴκοσι, τοὺς ἐπήραμε καὶ δύο κεφάλια, μᾶς ἐφονεύθη καὶ ἐμᾶς ὁ Κώστας Κεχρινιώτης εἰς τὸν τόπον καὶ μᾶς ἔμεινεν καὶ ἐκεῖσε, ἐλαβώθησαν καὶ τρεῖς τοῦ στρατηγοῦ Ράγκου καὶ ἓνας τοῦ χιλιάρχου Λιακατᾶ καὶ σήμερον ἐστρατοπεδεύσαμεν ἐδῶ καὶ ἀνοίξαμε καὶ δύο - τρία μπουλούκια διὰ νὰ καύσουν μερικὰ χωριά καὶ θὰ σταθοῦμε δυο - τρεῖς ἡμέρες καὶ ἔπειτα θὰ τραβηχθῶμεν κατὰ τὰ σύνορα μας διότι μήτε φυσέκια ἔχει κανένας, μήτε ζωοτροφίας.....

Μὲ βαθύτατον σέβας μένομεν, οἱ τῶν διαταγῶν σου εὐπειθεῖς.

Νικολὸς Στουρνάρης Γληγόρης Λιακατᾶς
ὁ δοῦλος σας Γιαννάκης Ράγκος

1824, Σταυρός Βουργαρελίου.

Ἐπὶ τοῦ νώτου. Πρὸς τὸν Ἐκλαμπρότατον κ. Ἀλέξ. Μαυροκορδάτον

Εἰς Λιγοβίτζι.»

Οἱ ἀναφερόμενοι τραυματῆται εἶναι ὁ Γεώργιος Τόλης ἐξάδελφος τοῦ Ράγκου, ὁ καπετὰν Γκίκας καὶ δύο ἄλλοι στρατιῶται.

Μὴ δυνηθέντες, οἱ στρατηγοί, νὰ προχωρήσουν πέραν τοῦ Βουργαρελίου λόγῳ τῆς ἀντιστάσεως τὴν ὁποίαν εὔρον, τὴν 26ην Σεπτεμβρίου, ἐθεώρησαν λήξασαν τὴν ἀποστολὴν των, ἀφοῦ ἐρήμωσαν ὅλο τὸ Ραδοβύζι καὶ πολλὰ χωριά τῶν Τζουμέρκων καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰς ἑδρας των, ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶς εἰς Κλινοβόν, ὁ Γιαννάκης Ράγκος εἰς Βατσινιὰν τῶν Ἀγράφων καὶ ὁ Νικ.

Στουρνάρης μέσω Βρεστενίτσας εις τὸν Ἀσπροπόταμον. Τὰ ἄλλα Ἀκαρνανικὰ Σώματα καταδιωκόμενα ὑπὸ τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς τοῦ Βουργαρελίου με ἐπικεφαλῆς τὸν Ὁμέρ Βρυώνην, μέσω Ραδοβυζίου καὶ Βάλτου ἐπέστρεψαν εἰς τὸ Ξηρόμερον, ὃ δὲ ἀκολουθῶν αὐτὰ Βρυώνης κατῆλθεν εἰς τὸν Καρβασαράν.

Ἡ καταστροφή τοῦ Ραδοβυζίου καὶ τῶν περισσοτέρων χωριῶν τῶν Τζουμέρκων ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας στρατηγούς καὶ ὀπλαρχηγούς, ὑπῆρξε πρωτοφανής. Ἐπέρασαν πολλὰ χρόνια διὰ νὰ δυνηθοῦν οἱ κάτοικοι νὰ ἀποκαταστήσουν ἓνα μέρος τῆς καταστροφῆς των, ἢ ὁποῖα ἐγινε με τὴν ἀπάτην διὰ λόγους ἐκδικήσεως. Τὴν 20ην Νοεμβρίου ὁ Μῆτρος Μπακόλας γράφει ἀπὸ τὸ Κομπότι εἰς τὸν Μαυροκορδάτον. «Ἐνῶ εἶχομεν τόσους μῆνες ἀγροικημένοι καὶ ἡμεῖς αἰστανόμεθα θεμελιωμένοι με ἀπάτην μᾶς ἐχαλάσθη τὸ Ραδοβύζι με τελειότητα καὶ μᾶς ἐγινε τὴν τὴν φθορὰ καὶ εἰς τὸ Τζουμέρκο.»

Βιβλιογραφία

- Αἰνιὰν Δημ. Ὁ Ἀρχιστράτηγος Καραϊσκάκης
Ἀρχεῖον Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, Ἀθῆναι 1973 Τόμος 4ος σελίς 269
ΓΑΚ. Ἀρχεῖον Μαυροκορδάτου φάκελλος τοῦ 1824
ΓΑΚ. Ἀρχεῖον Μαυροκορδάτου φακ. 11
ΓΑΚ. Ὑπουργεῖον Πολέμου φακ. 10, 42, 68, 72.
ΓΑΚ. Ἐκτελεστικόν φακ. 63, 74.
Δημ. Καρατζένη, ὁ Γῶγος Μπακόλας, 1978.
Νικ. Κασομούλη, Στρατιωτικὰ Ἐνθυμήματα Τόμος Α'
Ν. Φυσετζίδου, Αὐτόγραφοι Ἐπιστολαὶ Ὀπλαρχηγῶν, Ἀλεξάνδρεια 1893

ΔΗΜΟΤΙΚΟ

ΟΙ ΤΡΕΙΣ Α·Ι·ΤΟΙ

Πῆγα στὸ περιβόλι μου πῆγα στὶς μυγδαλιές μου
πῆγα νὰ μάσω μύγδαλα, πῆγα νὰ μάσω ἄνθη.
Ἐκεῖ καθόταν τρεῖς αἰτοὶ κι' οἱ τρεῖς καλοὶ λεβέντες.
Ἐνας με μῆλο με βαρεῖ κι' ἄλλος με δαχτυλίδι
κι' ὁ τρίτος ὁ καλλίτερος μ' ἓνα χρυσὸ γαϊτάνι.
Ἐγὼ τὸ μῆλο τῶφαγα, τὸ δαχτυλίδι τῶχω
καὶ με τὸ χρυσογαϊτάνο θὰ πλέκω τὰ μαλλιὰ μου.

(Συλλογὴ Ἐπιθ. Δημ. Σχολ. Β' Περιφερείας)